

COLLECTIO
IVRIDICA
VNIVERSITATIS
DEBRECENIENSIS
II.

Szerkesztette: Pósn László

MULTIPLEX MEDIA – Debrecen U. P.

Debrecen, 2002

P. Szabó Béla:

Baldus de Ubaldis (1327-1400), lucerna iuris

A leghíresebb *consiliator* halálának 600. évfordulójára*

A világ jogászsága 2000-ben emlékezett meg Baldus de Ubaldis, 14. századi itáliai jogtudós halálának hatszázadik évfordulójáról. Az, hogy a megemlékezések – konferenciák, emlékkötetek formájában – világméretűek voltak és nem szorítkoztak csupán Itáliára, igazolják ezen régen élt jogtudós munkásságának jelentőségét és elévülhetetlenségét. Baldust azon legjelentősebb tíz jogtudós közé lehet sorolni, akik munkásságukkal meghatározóan rányomták saját bélyegüket Európa és azon területek jogfejlődésére, ahol a jogi gondolkodást az európai minták határozzák meg.

Az alábbiakban élete még megismerhető eseményeinek, legfontosabb munkáinak felelevenítésével és egy – a kifejezetten vele kapcsolatos, elsősorban modern irodalmat átfogó – bibliográfiával emlékezünk korszakos jelentőségű alakjára.

A 14. század második felének legjelentősebb jogtudósaként Baldus a középkori jogászok második nagy nemzedékének, a kommentátorok irányzatának, „iskolájának” vezéralakjaként alkotta meg életművét, melyet a 19. századig, amíg a római jog a joggyakorlat közvetlen és fontos alapját adta, rendkívül nagyra tartottak és melyet modern jogi problémák megoldásához is gyakran segítségül hívtak.

Köztudott tény, hogy a 12. században a iustinianusi *Digesta* kéziratának (újra)felfedezése és tudományos vizsgálatok tárgyává válása a jogtudomány „reneszánszát” eredményezte. A módszeres jogi oktatás kezdetben a *Corpus Iuris Civilis* szövegének folytatólagos elemzéséből, magyarázó feldolgozásából, illetve értelmezést könnyítő jegyzetekkel való ellátásából (glosszálás) állt. A *Digesta* nehezen volt érthető a kor jogászáinak számára, mert egyedi esetekből állt össze. Feldolgozás nélkül nem volt tanulható ez a vegyesen esetjogi, illetve parancsjogi joganyag. A párhuzamos helyek megkeresésével, az ellentmondások feloldásával a bolognai tanárok tették alkalmassá a kazuisztikus római jogot a tudományos és igazságszolgáltatásbeli használatra (glosszátor-iskola, 12-13. század).¹ A Bolognából indult {37}irányzat képviselőinek felfogása szerint a

* Készült a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával, 2000-ben.

¹ A glosszátorokkal kapcsolatos hihetetlenül széles irodalomból az alábbi kézikönyvetek

szövegek megismerése és megértése volt az elsődleges. Ez azért fontos, mert a szövegben – a korabeli felfogás szerint – minden elgondolható jogi probléma megoldása megtalálható. Mivel az egyes kérdések eldöntéséhez számba jöhető szöveghelyek nem egy helyen voltak összegyűjtve, szükséges volt az egész anyag értése, memorizálása és alkalmazása.

A világi jog tudományával foglalkozó legisták mellé idővel felzárkóztak az egyházi jogot oktató és művelő kanonisták is, akik átvették a világi jog vizsgálati módszereit. A két, sokáig különálló, önállóan zárt rendszert alkotó jogrend ugyanazokban az egyetemi városokban került oktatásra, s a késő középkor folyamán a két tudományág (*ius utrumque*) kapcsolata egyre szorosabbá vált. Az egyetemek európai elterjedésében nem kis szerepe volt a jogtudománnyal való foglalkozás korabeli divatjának. A glosszátorok tudományos eredményeire alapoztak utódaik – de egy új jogászai gondolkodásmódot és munkastílust alakítottak ki –, az úgynevezett posztglosszátorok vagy kommentátorok (14-15. század).² Az új irány képviselői nem kizárólag a római jogi forrásokkal foglalkoztak, munkáikban az itáliai városok helyi jogát is feldolgozták. A professzor taníthatta ugyan a „tisztá” római jogot, de a fórumon a jogásznak a város *statutum*át, a helyi jogot kellett alkalmaznia.³ A felső- és közép-itáliai kommunák önbizalma ugyanis a 14. században jelentősen megnövekedett, társadalmi struktúrájuk megváltozott. A gyorsan fejlődő kereskedelem új feladatok elé állította a gazdasági központok politikai vezető rétegeit. A városi és céhes vezetőknek, a bíróságoknak a helyi szokások tömegét (*consuetudines*), a

emeljük ki: Franz WIEACKER, *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung*, Göttingen, 1967², 60-63. Paul KOSCHAKER, *Europa und das römische Recht*, München, Berlin, 1966⁴, 55-86. Woldemar ENGELMANN, *Die Wiedergeburt der Rechtskultur in Italien durch die wissenschaftliche Lehre*, Leipzig, 1938, 42-52, 172-203. Peter WEIMAR, *Die legistische Literatur der Glossatorenzeit* = Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, hg. Helmut COING, I, Mittelalter (1100-1500): Die gelehrten Rechte und die Gesetzgebung, München, 1973, 131-139. Gerhard WESENBERG, Gunter WESENER, *Neuere deutsche Privatrechtsgeschichte im Rahmen der europäischen Rechtsentwicklung*, Wien-Köln-Graz, 1985⁴, 24-28. Hermann LANGE, *Römisches Recht im Mittelalter*, I: *Die Glossatoren*, München, 1997. Magyarul: BÓNIS György, *A jogtudó értelmiség a középkori Nyugat- és Közép-Európában*, Budapest, 1972, 31-40. RUSZOLY József, *Európa jogtörténete*, Budapest, 1997², 71-72.

² WIEACKER, *i. m.*, 80-96. KOSCHAKER, *i. m.*, 87-105. WESENBERG, WESENER, *i. m.*, 28-39. Norbert HORN, *Die legistische Literatur der Kommentatoren und der Ausbreitung des gelehrten Rechts* = Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, hg. Helmut COING, I, Mittelalter (1100-1500): Die gelehrten Rechte und die Gesetzgebung, München, 1973, 261-266. BÓNIS, *i. m.*, 40-53. RUSZOLY, *i. m.* 72-74.

³ BÓNIS, *i. m.* 45.

helyi rendeletek (*statuta*) sorát kellett ismerniük és alkalmazniuk.

Míg tehát a glosszátorok tartózkodóan viselkedtek a *statutum*-joggal szemben, mivel konkurrenciát láttak benne saját „tudós” joguk számára, a 13. század végétől felnövő itáliai jogásznemzedékek már nem negligálhatták az egyes kommunák sajátos joganyagát. A kommentátorok feladata így kettős volt: a *statutum* jogot kellett harmonizálniuk a legista (római jogi) forrásokkal, valamint a tudós jogokat hozzáigazítani a gyakorlat teljesen megváltozott igényeihez.⁴

{38}

Legfontosabb elméleti kérdésként a kommentátorok számára a római jog és a partikuláris *statutum* ok illetve az egyházi jog közötti viszony merült fel. A kommunák saját partikuláris jogukat (*ius particulare*) akarták előnyben részesíteni. A kanonisták az egyházi jog egyetemlegességéért szálltak síkra a római joggal szemben, különösen akkor, ha ez utóbbi alkalmazása bűnbe esést idézett volna elő. A legisták pedig egyedül a római jogot tartották *ius commune* nak, általánosan érvényesülő és egyedüli jognak (*lex generalis*).⁵

Az ellentétes vélemények egy fontos jogi rendező elv elfogadásában semlegesítődték, s járultak hozzá az egyetemeken tanultak alkalmazhatóságához. Ezen elv szerint a római jog csak szubszidiáriusan érvényesült, vagyis csak kiegészítő jelleggel lépett érvénybe a partikuláris jog mellett: akkor tehát, ha a *statutum* valamilyen okból nem volt alkalmazható, például ha joghézag volt a *statutum* ban, azaz egy bizonyos kérdést nem rendezett (*Ubi cessat statutum, habet locum ius civile*).⁶ A római jog így hézagkitöltő szerepet⁷ kapott ebben a *statutum*-elméletnek nevezett, finoman kidolgozott rendezési elvben.⁸ Ezen elv kialakulásának azonban a *statutum*-jog romanizálása lett az elsődleges eredménye, hiszen a hézagok jelentős teret engedtek a római jognak, illetve a *statutum* ok esetleges új fogalmazásánál a korábban hézagkitöltő római jog bekerült a *statutum* szövegébe. A kommentátorok a helyi jogokat az egyetemeken kialakult tudományos módszerrel dolgozták fel, ugyanakkor a iustinianusi jogot közös európai joggá (*ius commune*) emelték, tevékenységük

⁴ WIEACKER, *i. m.*, 81.

⁵ KOSCHAKER, *i. m.*, 89. Hans SCHLOSSER, *Grundzüge der Neueren Privatrechtsheschichte*, Heidelberg, 1993⁷, 35.

⁶ KOSCHAKER, *i. m.*, 90.

⁷ WESENBERG, WESENER, *i. m.*, 30.

⁸ ENGELMANN, *i. m.*, 145-171., nagyon sok forrásidézettel. Mario SBRICCOLI, *L'interpretazione dello statuto: Contributo allo studio della funzione dei giuristi nell'età comunale*, Milano, 1969. Carl NEUMEYER, *Die gemeinrechtliche Entwicklung des internationalen Privat- und Strafrechts bis Bartolus*, I-II, München, 1901-1916. Hermann LANGE, *Die Rechtsquellenlehre in den Consilien Paul de Castros* = Aktuelle Fragen aus modernem Recht und Rechtsgeschichte: Gedächtnisschrift für Rudolf Schmidt, Berlin, 1966, 421-440. WIEACKER, *i. m.* 83. Peter G. STEIN, *Römisches Recht und Europa: Die Geschichte einer Rechtskultur*, Frankfurt am Main, 1996, 118-19. RUSZOLY, *i. m.*, 75-76.

által vált a római jog valóban a nyugati világ *ratio scripta* -jává.⁹

A különböző helyi jogforrások közötti összeütközések problematikája egyébként egy nemzetközi, internacionális (intermunicipális) jog kialakulását is eredményezte. A kommentátorok munkásságának köszönhető egy új eljárásjog kidolgozása is, valamint az ő tevékenységük révén fejeződött be a longobárd hűbérjognak a római joghoz hasonlítása is, és jött létre csaknem önálló jogágként a büntető- illetve a kereskedelmi jog is.

Annak ellenére, hogy a glosszátorok felfogásától eltérően a kommentátorok sokkal inkább figyelembe vették a joggyakorlat igényeit, érdeklődésük középpontjában {39} továbbra is a római jog állt. A római jog gyakorlathoz igazításának szüksége és igénye a kommentátorok irodalmi tevékenységében öltött igazán alakot. Eszközül a különböző új irodalmi formák szolgáltak. Ilyen volt a *tractatus*, melyet az egyes jogintézményeket tárgyaló monografikus műként kell elképzelnünk, a *lecturae*, vagy *commenta*, melyek a rendelkezésre álló forrás folyamatos magyarázatát jelentik, és a jogszabály értelmének közvetítésére szolgáltak, valamint a *consilia*, azaz szakértői vélemények, melyeket aztán tanítási célból megjelentettek az azokat készítő professzorok.¹⁰ Az utóbbi két irodalmi műfajról kapták újabb keletű (tudományos) elnevezésüket az irányzat képviselői (*commentatores*, *consiliatores* [*consultores*]), mely elnevezések már kiemelik, hogy esetükben nem csak a szóelemzések és elméletek elefántcsonttoronyába zárkózó professzorokkal állunk szemben, hanem szakértői tevékenységet végző és a mindennapok jogvitáiban döntő szerepet vállaló jogászokról is. A felsőbbíróági jogszolgáltatás Itáliára (és Európa más országaira is) jellemző hiánya ezen korszak jogászai számára rendkívül jelentős szerepet biztosított a kor jogéletében. A helyi bíróságok tevékenységének szakszerűségét biztosító és alátámasztó szakértői tevékenységükkel (*consilium sapientis*) egy egész Európában jellemzővé váló gyakorlati jogművelés, egy sajátos jogászjog¹¹ megalapozói lettek. Példának okáért a római birtoktanból levezették a címer- és cégjogot, a római tulajdonból az osztott tulajdon elméletét, a római hozomány intézményéből a házastársak szerzeményi közösségének elméletét.¹²

Az eredeti római jogi forrásoktól meglehetősen messze vezető, általuk kidolgozott jogi oktatási és munkamódszer, a *mos italicus* elnevezést kapta, és ez Európa bizonyos részein a 18. századig uralkodott. Az iskola képviselőinek könyvekben terjesztett véleményei, tanai hatalmas tekintélynek örvendtek Európa szerte és meghatározó szerepet kaptak nem csak az oktatásban, hanem

⁹ WIEACKER, *i. m.*, 82, 88.

¹⁰ A műfajokra lásd igen részletesen HORN, *Die legistische ...*, *i. m.*, 313-364.

¹¹ KOSCHAKER, *i. m.* 99-100.

¹² WIEACKER, *i. m.*, 84-85.

az ítélezésben is. Míg Baldus korában a jelentős jogtudósok egy-egy kérdésben kifejtett egybehangzó véleménye (*communis opinio doctorum*) a szokásjog erejével bírt, addig a későbbi jogtudók szerint már a *Corpus Iuris Civilis* szövegénél is nagyobb jelentőségre tett szert.¹³ Így válhattak a kommentátorok – rossz latinságuk, kazuisztikus szemléletmódjuk és történelmietlen jogszemléletük ellenére¹⁴ – évszázadokra az európai jogi gondolkodás meghatározó tekintélyeivé, mert fogalmakat és rendszert adtak, eszméket biztosítottak nem csak a technikus jogi kérdések megoldásához, hanem a politikai gondolkodáshoz is.

{40}

Baldus legendás személyiségére vezethető vissza, hogy a személyével, életével kapcsolatos adatokat már egészen korán hamisan értelmezték, félremagyarázták és a későbbi nemzedékek kritikátlanul átvették ezeket a téves adatokat.

Nevét sokféle alakban lehetjük fel az évszázadok jogi irodalmában: Baldus de Ubaldis, Baldo degli Ubaldi, Baldi de Ubaldi – a legelterjedtebb névalakok. Önmagát Baldus de Perusio-nak nevezte, utalva szülővárosára Perugiára, ahol Franciscus de Ubaldis orvosnak, az ottani egyetem tanárának fiaként született. Születésének időpontja nem tisztázott teljesen: egy régebbi tradíció alapján 1319-ben jött világra.¹⁵ Saját közlései inkább azt valószínűsítik, hogy csak 1327-ben (október 2-án) látta meg a napvilágot.¹⁶

Két fivére volt Angelus (1328-1404) és Petrus (1335-140?), mindketten jogtudósok, akik tevékenységét azonban elhomályosította bátyjuk hírneve. Angelustól egy a római jog forrásaihoz írott kommentár és szakvélemények

¹³ A *communis opinio* val kapcsolatos elméletek fejlődésére vö. ENGELMANN, *i. m.*, 204-227. STEIN, *i. m.* 136. P. SZABÓ Béla, Doktor alkotta jog: *Communis opinio doctorum* és más jelenségek = *Ius humanum*: Emberalkotta jog – Műhelytanulmányok, szerk. Szabó Miklós, Miskolc, 2001, 111-156.

¹⁴ KOSCHAKER, *i. m.*, 93.

¹⁵ Friedrich Karl VON SAVIGNY, *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter*, Heidelberg, 1850, VI, 210. Az ő nyomán: Oscar SCALVANTI, *Notizie e documenti sulla vita di Baldo, Angelo e Pietro degli Ubaldi* = *L'Opera di Baldo*, per cura dell'Università di Perugia nel V centenario dalla morte del grande giureconsulto, ed. Oscar SCALVANTI, Perugia, 1901 (Annali dell'Università di Perugia Facoltà di Giurisprudenza 10-11), 188.; George CHEVRIER, *Baldi de Ubaldi* = *Dictionnaire de droit canonique*, ed. Raoul NAZ, Paris, 1937, II, 39. Maria Ada BENEDETTO, *Baldo degli Ubaldi* = *Novissimo Digesto Italiano*, Torino, 1957, II, 204.

¹⁶ Patrick LALLY, *New Light on the Birth and Death of Baldus de Ubaldis* = *The two Laws: Studies in Medieval Legal History Dedicated to Stephan Kuttner*, ed. Laurent MAYALI, Stephanie A.J. TIBBETTS, Washington D.C., 1990, 209-220.

maradtak fenn.¹⁷

Baldus életének korai szakaszáról semmit sem tudunk, tanulmányaival kapcsolatosan is sok a bizonytalanság. Saját közléséből tudjuk, hogy perugiai tanulmányai alatt (kb. 1343-tól) kapcsolatba került Bartolus de Saxoferratoval,¹⁸ aki professzora {41} is volt és saját nyilatkozata szerint is a legnagyobb hatással volt rá.¹⁹ Állítólag Baldus zavarba is hozta mesterét az egyik előadáson feltett kérdésével. Bartoluson kívül Perugiában tanárai a világi jogban Johannes Palliarensis, míg az egyházjogban Federicus Petrucci²⁰ voltak. Talán tanult Pisában is, mivel az ott tanító Franciscus de Tigrinis-t is világi jogi tanárának mondja.²¹

Filozófia és jogi képzettsége egészen kivételes kellett legyen. Testvére, Angelus beszámolója szerint²² már 13 éves korában készített egy világi jogi *repetitio*-t a *Centum Capuae* témájához.²³

Promócióját, doktori címe megszerzését a régi tradíció 1344-re tette. Egy valószínűbbnek tűnő elmélet szerint 1347-re vagy valamivel későbbre tehetjük

¹⁷ SAVIGNY, *i. m.*, 249-250. WEIMAR, *Baldus ...*, *i. m.*, 58. ENGELMANN, *i. m.*, 237.

¹⁸ Bartolus de Saxoferrato (1313/14-1357), Perugiában Cinus de Pistoia tanítványa, de tanult Bolognában is, ahol 1334-ben szerzett doktori címet. Előbb gyakorló jogász, majd 1339-től Pisában illetve 1342/43-tól élete végéig Perugiában oktat. Valamennyi de Ubaldis testvérnek tanára volt. A kommentátor iskola legjelentősebb és leghíresebb képviselője volt, aki rövid élete ellenére hatalmas irodalmi munkásságot hagyott hátra. A iustinianusi *Corpus* valamennyi részéhez írt kommentárokat, számtalan jogi kérdéshez rövidebb *tractatus* okat, *repetitio*kat és közel 400 szakvéleményt. A nemzetközi magánjog és a nemzetközi büntetőjog megalapítójának tekintik, s az elsők között volt a közjoggal és a nemzetközi joggal szisztematikusan foglalkozók sorában is. Sok európai egyetemen a 18. századig „Baldus alapján” oktatták a magánjogot. Vö. A. KRAUB, *Bartolus de Saxoferrato* = Deutsche und Europäische Juristen aus neun Jahrhunderten: Eine biographische Einführung in die Geschichte der Rechtswissenschaft, hg. Gerd KLEINHEYER, Jan SCHRÖDER, Heidelberg, 1996⁴, 43-47. Peter WEIMAR, *Bartolus de Saxoferrato* = Juristen: Ein biographisches Lexikon: Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert, hg. M. STOLLEIS, München, 1995, 67-68.

¹⁹ „*Sed ille, qui multum contulit meo ingenio fuit Bar. de Saxoferrato: quos longo tempore audivi et discendi studio raro me ab eis separavi*”. Vö. SAVIGNY, *i. m.*, 209.

²⁰ A jelentős, „*De permutatione beneficiorum*” című munkája révén méltán híres kánonjogász életére vö. Paolo NARDI, *Contributo alla biografia di Federico Petrucci con notizie inedite su Cino da Pistoia e Tancredi da Corneto* = Scritti di storia del diritto offerti dagli allievi a Domenico Maffei, ed. Mario ASCHERI, Padova, 1991 (Medioevo e umanesimo 78), 153-180. Johann Fr. Ritter v. SCHULTE, *Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts*, Stuttgart, 1877, II, 237-238.

²¹ SAVIGNY, *i. m.*, 212. A. KRAUB, *Baldus de Ubaldis* = Deutsche und Europäische Juristen aus neun Jahrhunderten. Eine biographische Einführung in die Geschichte der Rechtswissenschaft, hg. Gerd KLEINHEYER, Jan SCHRÖDER, Heidelberg, 1996⁴, 40.

²² Vö. SAVIGNY, *i. m.*, 209.

²³ D. 13, 4, 8 (9), Vö. SAVIGNY, *i. m.*, 209.

az oktatási jogok elnyerésnek időpontját. Még így is nagyon fiatalon, alig húsz évesen kezdte meg tanári pályáját.²⁴

Ha az életével kapcsolatos adatok egy része hamis is, mindenesetre bizonyos, hogy egészen fiatalon nagy sikereket ért el tudása révén.

Savigny szerint doktori címe megszerzése után Bolognában volt professzor.²⁵ Bolognai tartózkodását az újabb kutatások meglehetősen kétségessé tették, valószínűleg csak rövid látogatásról és nem tanári állás vállalásáról volt szó. Haláláig tartó tanári tevékenységét tehát inkább Perugiában kezdte meg, ahol 1351-ben saját öccse, Angelus is tanítvány volt.²⁶

Bartolust nagyon tisztelte, ugyanakkor nem ijedt meg tanára kritizálásától sem. Mintegy tíz évig (1347-1357) egymás kollégái voltak a perugiai egyetemen²⁷ és több esetben álltak szemben egymással, mint ellenérdekű felek ügyvédjei.²⁸ {42} Bartolus halála (1357) után Baldust tartották Európa egyik legtekintélyesebb jogászának.

1357-ig taníthatott szülővárosában és egyúttal a kereskedők céhének jogi képviselőjeként is tevékenykedett. Politikai feladatai is voltak és a közélet egyik fontos szereplője volt, mint a jogi egyetemet felügyelő öt „bölc” egyike, illetve mint a város bírója. A todi püspök generálvikáriusaként is tevékenykedett ezen idő alatt.²⁹

1357-58-ban a pisai, 1358-64 között a firenzei egyetemen oktatott. Feleséget is az Arno-parti városból vett. Megkapta a város polgárjogát is, több jogi szakvéleménye készült firenzei ügyfelek megrendelésére.³⁰

1365 és 1376 között ismét a perugiai egyetemen oktatott. Ebben az időszakban többször követként (a pápai udvarnál és más fejedelmeknél) szolgálta szülővárosát és nagy szolgálatokat tett a közösségnek.³¹ Mint a *Tre della guerra* elnevezésű testület egyik tagja felkészítette városát egy a pápával (V. Orbán) esetlegesen kialakuló háborús konfliktusra.

1376 márciusától Pádovában vállalt professzori állást. Az itt eltöltött három év oktató munkájáról viszonylag sok dokumentum maradt fenn. 1379

²⁴ Kenneth PENNINGTON, *Baldus de Ubaldis*, Rivista internazionale di diritto comune, 8(1997), 35-36. KRAUB, *i. m.*, 40. Hans PETER, *Baldus de Ubaldis* = Handwörterbuch der deutschen Rechtsgeschichte, hg. A. ERLER, E. KAUFMANN, Berlin, 1971, I, 285.

²⁵ SAVIGNY, *i. m.*, 214, KRAUB, *Baldus...*, *i. m.*, 40, PETER, *uo.*, 285.

²⁶ SCALVANTI, *i. m.*, 280.

²⁷ SAVIGNY, *i. m.*, 217.

²⁸ SAVIGNY, *i. m.*, 218, KRAUB, *Baldus...*, *i. m.*, 40.

²⁹ SAVIGNY, *i. m.*, 216-217.

³⁰ Torquato CUTURI, *Baldo degli Ubaldi in Firenze* = L'Opera di Baldo, per cura dell'Università di Perugia nel V centenario dalla morte del grande giureconsulto, ed. Oscar SCALVANTI, Perugia, 1901 (Annali dell'Università di Perugia Facoltà di Giurisprudenza 10-11), 365-395.

³¹ PENNINGTON, *Baldus...*, *i. m.*, 39. CANNING, *Baldus de Ubaldis*, *i. m.*, 2-6.

novemberében egy *Codex*- előadás keretében búcsúzott el a híres egyetemről és a város hercegétől.³²

A padovai kitérő után ismét visszatért perugiai *alma mater*ébe és 1379 és 1390 között ismét ott tevékenykedett nemcsak, mint professzor, hanem mint az egyik legfoglalkoztatottabb követ. 1385-ben Firenzébe hívták,³³ de maradt.

1390 februárjában azonban már engedett Giangaleazzo Visconti herceg³⁴ havi 90 dukátos, rendkívül busás fizetéssel járó meghívásának a páviai egyetemre. Haláláig ott tanított jogot. A herceg házi jogásza és bíróságának ülnöke lett. Ellátta a herceg szerteágazó jogi ügyeinek vitelét. Tiszténél fogva sokat foglalkozott a feudális joggal, melynek végeredményeként itt, Páviában 1393-ban készítette le kommentárját a *Libri feudorum* hoz. Emellett ő készítette a város új *statutum*át.³⁵ Ennek ellenére 1399-ben készült végrendeletében is perugiai polgárnak vallotta magát.

Nemcsak mint tanár és szerző, hanem mint különböző városok követe és céhek jogi tanácsadója is nevet és vagyont szerzett magának.³⁶ Gyakran adott szakvéleményeket a pápáknak. Pusztán vitás *substitutio*kkal, örökösrendelésekkel kapcsolatos {43} szakvéleményeivel állítólag 15.000 dukátot keresett.³⁷ Jó kapcsolatokat ápolt a római kúriával. Egykori tanítványa IX. Gergely állítólag egy egész várost ajándékozott neki. Gergely utódja VI. Orbán is pártfogásába vette, sőt többször segítségét kérte.

Biztosan két fiáról tudunk. Mindketten jogászok lettek: Johannes Zenobius *legum doctor*, míg Franciscus *utriusque iuris doctor*.³⁸

Baldus halálát állítólag ölebének harapása okozta 1400. április 28-án.³⁹ Végrendeletének értelmében a páviai ferences templomban temették el.

Hosszú, több mint öt évtizedes tanári tevékenysége alatt jogásznemzedékek tucatjait tanította. Tanítványai közé tartoztak: öccse Angelus, a kanonista Petrus Ancharanus,⁴⁰ Franciscus Zabarella,⁴¹ Paulus de Castro⁴² és Johannes de

³² SAVIGNY, *i. m.*, 223.

³³ CUTURI, *i. m.*, 376.

³⁴ Bueno DE MESQUITA, *Giangaleazzo Visconti Duke of Milan (1351-1402): A Study in the Political Career of an Italian Despot*, Cambridge, 1941.

³⁵ SAVIGNY, *i. m.*, 226.

³⁶ KRAUB, *Baldus...*, *i. m.*, 41.

³⁷ SAVIGNY, *i. m.*, 229, PETER, *i. m.*, 285.

³⁸ SCALVANTI, *i. m.*, 316-317. PENNINGTON, *Baldus...*, *i. m.*, 42.

³⁹ KRAUB, *Baldus...*, *i. m.*, 40.

⁴⁰ Petrus de Ancharano (?-1416) Baldus perugiai tanítványa, későbbi jelentős kanonista. A bolognai, sienai és ferrarai egyetem kánonjogi professzora, Bologna és Velence *consultor* a, európai hírű jogász, aki részt vett a konstanzi zsinaton és elsősorban *Consilium* ainak a gyakorlati jogéletre való széleskörű hatása révén szerzett rendkívüli hírnevet magának. Vö. SCHULTE, *i. m.* 278-282.

⁴¹ Franciscus Zabarella (1360-1417) kánonjogász, firenzei püspök majd bíboros, a padovai

Imola.⁴³ Petrus Roger Belforte (Beaufort), a későbbi XI. Gergely pápa (1370-78) szintén tanítványa volt Perugiában.⁴⁴

A tanár-tanítvány sorozat Baldustól Paulus de Castron, ez utóbbi tanítványán, Alexander Tartagnuson, majd ennek neveltjén Jason de Maynon át, egészen a nagy humanista jogászig Andreas Alciatusig ível.⁴⁵ Közvetlen a kapcsolat tehát Bartolus és a *mos italicus* egyik legnagyobb bírálója, Alciatus között. {44}

Számos magyarországi tanítványa is lehetett, de hozzávetőlegesen biztosan csak arról tudunk, hogy Padovában Kanizsai János esztergomi prépost kapcsolatban lehetett vele. Baldus ottani tanárkodása alatt ugyanis Kanizsai a jogászok egyetemének rektori tisztségét is betöltötte,⁴⁶ így személyes kapcsolata az egyetem leghíresebb jogászprofesszorával csaknem bizonyosra vehető.⁴⁷

és rövid ideig a firenzei egyetem tanára. A pisai és a konstanzi zsinat fontos résztvevője, az egyházszakadás megszüntetésének az egyik legjelentősebb szószólója. Jelentős volt *consiliator* i tevékenysége egyházi kérdésekben. Vö. SCHULTE, *i. m.*, 283-285. Dieter GIRGENSOHN, *Francesco Zabarella aus Padua*, Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung, 79(1993), 232-277. Jörg MÜLLER, *Zabarella, Francesco* = Juristen: Ein biographisches Lexikon: Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert, hg. M. STOLLEIS, München, 1995, 665.

⁴² Paulus de Castro (1360/62-1441) Baldus perugiai tanítványa, a *ius civile* professzora Avignonban, Sienában, Firenzében, Bolognában és Padovában. *Digesta-* és *Codex-* kommentárjai évszázados jelentőségűek. Jelentős szakértői tevékenységet fejtett ki. Vö. SAVIGNY, *i. m.*, 281-293, 522-528. Peter WEIMAR, *Paulus de Castro* = Juristen: Ein biographisches Lexikon: Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert, hg. M. STOLLEIS, München, 1995, 477.

⁴³ Johannes (Nicoletti) de Imola (+1436) kánonjogász professzor, a *Liber Extra* első három könyvének valamint a *Digestum Infortiatum* kommentátora, jelentős *consiliator*. Vö. SAVIGNY, *i. m.*, 277-280. SCHULTE, *i. m.*, 296-298.

⁴⁴ SAVIGNY, *i. m.*, 229.

⁴⁵ HORN, *Die legistische ...*, *i. m.*, 270.

⁴⁶ 1377. nov. 16. „*Johannes de Ungaria, praepositus Strigoniensis, dominorum Ultramontanorum famosi studii Paduani rector.* Vö. VERESS Endre, *A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264-1864)*, Budapest, 1915, 3.

⁴⁷ Kanizsai János királynői káplánként éveken át tanult jogot Padovában és rektorságot is viselt ott. Később esztergomi érsek, primás, királyi főkancellár (utóbbi, világi tisztségben 1387-1402 között), aki Zsigmond uralkodásának első évtizedeiben irányító szerepet vitt a magyar politikában. A királyt bírói funkcióiban helyettesítette, nagy szerepe volt a későbbi *specialis praesentia regia* kialakításában. 1403-ban egy nemesi felkelés során Nápolyi László ellenkirályhoz csatlakozott, s emiatt elvesztette méltóságát, de kiengesztelődésük után Zsigmond király újra kegyeibe fogadta. Éveken át az ő kezében volt az ország kormányzása és megkapta a német birodalmi főkancellári címet (1411-17 között) is. Vö. BÓNIS György, *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*, ?? 95, 102, 122, 143. MÁLYUSZ Elemér, *Zsigmond király központosító törekvései Magyarországon*, Történelmi Szemle, 3(1960), 166-170.

Baldus hosszú élete során különböző típusú jogi műveket írt. Munkásságának legfontosabb jellemzője a gyakorlati kérdések iránti érzékenység volt. Ezt mutatják a *Codex*-el és a *Libri feudorum* mal foglalkozó munkái és egész alkotó életén végigvonuló szakvéleményei (*consilia*). Ha tevékenységének számszerű eredményét tekintjük, akkor Baldus inkább legistának, mint kanonistának tartható. Ugyanakkor széles műveltsége és filozófiai képzettsége lehetővé tette, hogy mindkét nagy jogterületen új eredményeket mutasson fel.

Magánjogi munkássága

Baldus oktatói tevékenységének bizonyítékeként terjedelmes, de jórészt hiányos kommentárok maradtak fenn. Ezek mellett, illetve ezek részeként több *repetitio* hagyott hátra, melyek kifejezetten egy-egy szöveghely magyarázatául és monografikus feldolgozása illetve a hallgatókkal begyakorlása érdekében készültek.⁴⁸ A iustinianusi kodifikáció csaknem valamennyi részéhez írt kommentárokat.

A kommentárok (*commenta*) az exegetikus jogi irodalom egyik legfontosabb műfaját képezték, tulajdonképpen a jogforrások magyarázatát adó egyetemi rendes előadások (*lecturae*) írott változataiként kell elképzelnünk őket. Az előadásokon készült jegyzeteket az előadó átnézte és előkészítette a „kiadásra” vagyis a sokszorosításra, vagy maga a professzor foglalta írásba magyarázatait. Mindkét esetben a szöveg felépítése és stílusa az előadáshoz igazodott. A kommentárokból egyes {45}kérdésekben mélyebb elemzések is találhatóak, mivel a tanárok a tudást elmélyíteni kívánó ismétlődő előadásaik szövegét (*repetitiones*) is beleépítették. Korábbi előadása szövegéhez a kéziratban a professzor az idők folyamán kiegészítéseket is fűzhetett (*additiones*) és ezek is bedolgozásra kerültek a kommentárba. A kommentárok tárgyát a jogforrások és az azokhoz készült korábbi magyarázatok képezték: *lectio textus et apparatus*.⁴⁹ A kommentárok csak nagyon ritkán tartalmazzák az adott forrás valamennyi részének magyarázatát. Savigny éppen Baldusnál emeli ki magyarázatainak hiányosságát és egyenetlenségét.⁵⁰

Az, hogy ilyen jellegű munkái meglehetősen hézagosan tárgyalják a forrásokat, arra a tényre vezethető vissza, hogy az oktatásban – a kor szokásainak megfelelően – nem feltétlenül került sorra valamennyi anyagrész. Meglehetősen önkényesen, ötletszerűen kerültek kiválasztásra az előadandó forrásrészek.

⁴⁸ Baldus *repetitio* i közül ilyen átfogó jellegű volt az eskü jogi szerepének számos oldalát megvilágító *repetitio* ja a *lex Iusiurandum* -hoz (D. 12, 2, 2).

⁴⁹ HORN, *Die legistische ...*, i. m., 321-326.

⁵⁰ SAVIGNY, i. m., 239.

Annak ellenére így van ez, hogy Baldus több, mint ötvenéves oktatói pályafutása lehetőséget adhatott volna a világi jog forrásainak teljes kommentálásához.

A *Digestá*hoz és az *Authentica*-hoz írt kommentárjairól feltételezhetjük, hogy nem voltak széles körben ismertek.⁵¹ A iustinianusi *Codex* különböző könyveihez írt – a „*tres libri*” elnevezésű részt (a *Codex* utolsó három könyvét) is tartalmazó – magyarázatai, valamint a *Libri feudorum* hoz írt kommentárok azonban meglehetősen népszerűek lehettek, mivel sok, mintegy negyven kéziratos példányban maradtak fenn.⁵² Viszont a századokon keresztül neki tulajdonított *Institutio*-kommentár (*Lectura Institutionum*) nem az ő tollából származik.⁵³

A *Codex*-ben megjelenő ókori *statutum*-jog elemzése (valamint az ezzel foglalkozó *consilium*-ok nagy száma) hozzájárult az itáliai városok korabeli sűrű *statutum*-alkotó tevékenységének értelmezéséhez, a helyi jog és a *ius commune* közti ellentmondások tisztázásához.⁵⁴

Rendkívül sok *tractatus*t írt a magánjog különböző témaköreiben,⁵⁵ melyek teljes listájának az összeállítása a jogtörténet-tudomány egyik nagy feladata lehet az elkövetkezőkben. {46} A *tractatus*ok, mint rövid munkácskák (*libellus*, *brevis summa* elnevezést is kaphattak), egy-egy jogilag szabályozott életviszony, jogintézmény vagy jogelv (*materia*) monografikus feldolgozásául szolgáltak,⁵⁶ legfontosabb jellemzőjük tehát az adott témához kötöttség volt. Baldus egyes *tractatus*ai elején lineárisan felsorolja azokat a pontokat, kérdésköröket, melyeket tárgyalni akar, majd több-kevesebb részletességgel elemzi a kérdéseket.⁵⁷

⁵¹ Ennek ellenére lásd Vincenzo COLLI, *Un testimone della 'Lectura Digesti veteris' di Baldo degli Ubaldi datato 1387*, *Ius Commune* 27(2000), 407-422.

⁵² PENNINGTON, *Baldus...*, *i. m.*, 42. WEIMAR, *Baldus...*, *i. m.*, 58. Vincenzo COLLI, *L'idiografo della Lectura super primo, secundo et tertio libro Codicis di Baldo degli Ubaldi*, *Ius Commune* 26(1999), 91-122. Valamennyi kommentárját kinyomatták: Venetiis, 1577, Lugduni, 1585, Venetiis, 1615-16.

⁵³ Domenico MAFFEI, *Giuristi medievali e falsificazioni editoriali del primo cinquecento*, Frankfurt am Main, 1979, 29-35. Uő., *Bartolomeo da Novara (+1408), autore della 'Lectura Institutionum' attribuita a Baldo degli Ubaldi*, *Rivista di Storia del Diritto Italiano*, 63(1990) 5-22.

⁵⁴ Vö. BALDUS, *Super statutis. Regule generales statutorum eiusdem. Regule statutorum Bartholi. Contrarietates eiusdem. Questiones Alberici de Rosiate Super statutis*, Venetiis, 1501.

⁵⁵ Gyűjteményes kiadásuk: Lugduni, 1585, Venetiis, 1615.

⁵⁶ Példának okáért BALDUS, *Tractatus de constituto*, illetve Uő., *Tractatus de pactis*, Uő., *Tractatus de syndicatu officialium*, Uő., *Tractatus de statutis*. 11 *tractatus*át kinyomatták egy 16. századi nagy gyűjteményben. *Tractatus universi iuris*, Venetiis, 1583-1584. Egyik *tractatus*ának modern kiadására lásd BALDI *Repetitio super lege 'cunctos populos'* = *Tractatus duo de vi ac potestate statutorum*, ed. Eduard Maurits MEIJERS, Haarlem, 1939.

⁵⁷ Vö. Norbert HORN, *Die legistische...*, *i. m.*, 342-344.

Kánonjogi munkássága

Baldus mindkét jog szakértőjeként, a világi jog (*ius civile-legalistica*) területére sorolható, említett művei mellett – ténylegesen a *ius commune* – mestere volt, hiszen jelentős, tisztán kánonjogi munkákat⁵⁸ is hátrahagyott.⁵⁹

Életének utolsó tíz évében kommentárokat írt a IX. Gergely (1227-1241) *decretalis*-ainak (*Collectio decretalium Gregorii IX*, korábbi elnevezésével a *Liber Extra*)⁶⁰ – minden idők legelterjedtebb és legterjedelmesebb pápai ügylevél gyűjteménye – I-III. könyvéhez⁶¹. Emellett a *Liber Sextus* hoz,⁶² VIII. Bonifác (1294-1303) *decretalis*-gyűjteményéhez és az annak végén található *Regulae iuris* jogelv-gyűjteményhez⁶³ írt kommentárokat. Az utolsó hivatalos nagy pápai ügylevél összeállításához, V. Kelemen pápa (1305-1314) *Clementinae*-ihez kapcsolódó {47} előadásjegyzetei⁶⁴ szintén fennmaradtak csakúgy, mint IV. Ince pápa (1243-1254) *decretalis*-kommentárjának *margaritá*jához készített mutatója.⁶⁵

Baldus élete az avignoni pápaság idejére esett. XI. Gergely, a volt tanítvány, vissza akarta vinni a pápai udvart Rómába, de túl korán meghalt, és így a bíborosok testülete egy olasz és egy francia frakcióra bomlott szét. Baldus mindig azt a nézetét hangoztatta, hogy a pápai udvarnak Rómában a helye, amely mutatja, hogy kora gyermekeként már egy bizonyos nemzetérzés is hatalmába kerítette. Ennek tudható be, hogy jogi szakvéleményeivel (1378-Padova, 1380-Róma) VI. Orbán pápát támogatta a francia kardinálisok által

⁵⁸ A középkor kánonjogi irodalmára többek között SCHULTE, *i. m.*, valamint Knut Wolfgang NÖRR, *Die kanonistische Literatur* = Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, hg. Helmut Coing, I, Mittelalter (1100-1500): Die gelehrten Rechte und die Gesetzgebung, München, 1973, 365-382. Magyarul: ERDŐ Péter, *Az egyházjogforrásai: Történeti bevezetés*, Budapest, 1998,

⁵⁹ SAVIGNY, *i. m.*, 243.

⁶⁰ Vö. ERDŐ, *Az egyházjog ..., i. m.*, 188-193.

⁶¹ BALDI *Lectura super Decretalibus*, Venetiis, 1500, Venetiis, 1495, Mediolanensis, 1476-1478, Venetiis, 1491, Lugduni, 1551, Venetiis, 1595. Vö. PENNINGTON, *Baldus... , i. m.*, 45. WEIMAR, *Baldus ..., i. m.*, 58.

⁶² BALDI *Lectura super Sexto Decretalium*. (Kéziratokban)

⁶³ BALDI *De regulis iuris* (Kéziratokban). Erre és az előzőre vö. ERDŐ, *Az egyházjog... , i. m.*, 197-200.

⁶⁴ BALDI *Lectura super Clementinis* (Kéziratokban). Vö. ERDŐ, *i. m.*, 200-202.

⁶⁵ *A Margarita seu repertorium in commentario Innocentii IV* vagy más megjelöléssel *Repertorium super Innocentium compilatum et additionatum* nyomtatásban is az utókorra maradt, melyek közül a fontosabbak: Lugduni, 1525, Francofurti ad Moenum, 1570. Venetiis, 1570, 1578, Lugduni, 1578; Taurini, 1581.

pártfogolt VII. Kelemennel szemben.⁶⁶

A közjog körébe sorolható munkái

A *Libri feudorum* hoz,⁶⁷ ehhez a 12. században keletkezett hűbérjoggal foglalkozó magángyűjteményhez írt kommentárja (*Liber super usibus feudorum*)⁶⁸ szintén előadásainak kéziratoként készült. Ezen forrásról Baldus Paviában legalább négy alkalommal adott elő. A paviai tartózkodásának első harmadában írott munka egyik legfontosabb művének tekinthető.⁶⁹ *Consilium* ai, szakvéleményei tanúsága szerint életének utolsó húsz évében élénk érdeklődést mutatott a hűbérjogi problémák iránt.⁷⁰ Ezen tevékenységét koronázta meg ezzel a munkájával.

A hűbérjog ezen nagy kommentárjának végére az 1183-as konstanzi békéről (*Acta pacis Constantiae*) készített *glossa*-apparátusa került. A lombard városoknak jogszolgáltatásuk szabályozása jogát biztosító béke szövegét ezen *glossákkal* együtt utóbb – 1482-től – felvették a *Corpus Iuris Civilis* glosszált nyomtatott kiadásaiba is.⁷¹

{48}

Perjogi munkái

Perjoggal foglalkozó munkái közül kiemelkedő a Guilelmus Durantis (+1296) *Speculum iudiciale* jához⁷² készített kiegészítések (*Additiones ad Speculum Guillelmi Durantii*).⁷³ Durantis munkája az európai jogi irodalom alapvető munkái közé

⁶⁶ SCHULTE, *i. m.*, 276-277.

⁶⁷ Peter WEIMAR, *Die Handschriften des Liber feudorum und seiner Glossen*, Rivista internazionale di diritto commune, 1(1990) 31-98. Uő., *Die legistische Literatur der Glossatorenzeit* = Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, hg. Helmut Coing, I, Mittelalter (1100-1500): Die gelehrten Rechte und die Gesetzgebung, München, 1973, 166-168.

⁶⁸ Több kéziratban és nyomtatott kiadásban. Először Romae, 1474. Vö. Cristina DANUSSO, *Ricerche sulla Lectura Feudorum di Baldo degli Ubaldi*, Milano, 1991. Vincenzo COLLI, *L'esemplare di dedica e la tradizione del testo della 'Lectura super usibus feudorum' di Baldo degli Ubaldi*, *Ius Commune* 27(2000), 69-117.

⁶⁹ SAVIGNY, *i. m.*, 241.

⁷⁰ PENNINGTON, *Baldus...*, *i. m.*, 50.

⁷¹ SAVIGNY, *i. m.*, 242-243.

⁷² Knut Wolfgang NÖRR, *Die Literatur zum gemeinen Zivilprozess* = Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, hg. Helmut Coing, I, Mittelalter (1100-1500): Die gelehrten Rechte und die Gesetzgebung, München, 1973, 394. SCHULTE, *i. m.*, 148-152. J. MÜLLER, *Durantis Guilelmus* = Juristen: Ein biographisches Lexikon: Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert, hg. M. STOLLEIS, München, 1995, 184.

⁷³ Nyomtatásban többek között: Lugduni, 1563.

sorolandó, mivel a 13. század végéig mindent tartalmaz, amit az eljárásjoggal kapcsolatban tanítottak.⁷⁴ Az *additio* egyébként a kommentár mellett a kor exegetikus irodalmának legfontosabb műfaja volt: egy jogi szöveghez, sokszor más szerzők jelentős műveihez írt magyarázat az eredeti szöveg mellé a margón vagy a szöveg végén volt elhelyezve. Az alapmunka egyes pontjait kiragadva fűzött megjegyzéseket az adott szövegrészhez. A kommentároktól abban különbözik, hogy az *additio* térben sokkal jobban kötődött az eredeti szöveghez és szakmailag is jobban kapcsolódott a magyarázott munkához. Az *additio*ók egyik legjobb példája éppen Baldus ezen munkája.⁷⁵

A sokáig perjogi munkái közé sorolt *Practica*-t (*Practica iudiciaria*)⁷⁶ az utóbbi évek kutatásai alapján más szerzőnek kell tulajdonítanunk.

Szakértői tevékenysége

Kommentárjainál is fontosabb szerepet töltenek be – valamennyi jogterületet érintő – *consilium*ai, mely tudományos „műfajnak”⁷⁷ ő lett a kiteljesítője.

A *consilium* nem volt más, mint egy jogtanár bizonyos gyakorlati kérdéssel kapcsolatos tudományos szakvéleménye. Ezen irodalmi műfajon keresztül valósult meg a római jog végleges hozzáidomítása a kor igényeihez.⁷⁸ A kommentátorok {49}idején – Savigny szavaival – „szinte üzemszerűen”⁷⁹ kerültek ki az ilyen vélemények a jogtudósok kezei alól. Tudományos értékük és a joggyakorlat alakításában elfoglalt szerepük miatt a *consilium*, a későközépkor talán legfontosabb jogirodalmi formájának tekinthető. A felek vagy a bíróság által kért, „megrendelt” *consilium*ok tárgya egy jogeset volt, melyet a szakértőnek az iratok tanulmányozása után kellett eldöntenie. Ritkábban egyetlen jogkérdés megvilágítása is tárgya lehetett a szakvéleménynek. A jogi megoldás mellett szokás volt a döntés indokolását is megfogalmazni, sőt egyes városi *statutum*ok ezt kötelezővé is tették. A *consilium*okban a korábbi jogtudósok tanai és döntései mindig nagy teret

⁷⁴ Vincenzo COLLI, *L'apografo dello Speculum iudiciale di Guillaume Durand*, Ius Commune 23(1996), 271-280.

⁷⁵ HORN, *Die legistische...*, i. m., 332.

⁷⁶ Baldus szerzőségét Savigny, i. m., 245. még elfogadja, bár már a ma elfogadott lehetőséget is felveti. A szerző a mai álláspont szerint Tancredus de Corneto volt. Vö. Arrigo SOLMI, *Di un' opera attribuita a Baldo* = A. S., Contributi alla storia del diritto commune, Roma, 1937, 417-450.

⁷⁷ Vö. Guido KISCH, *Consilia: Eine Bibliographie der juristischen Konsiliensammlungen*, Basel-Stuttgart, 1970, 11-16.

⁷⁸ STEIN, i. m., 121. Vö. Mario ASCHERI, *Analecta manoscritta consiliare (1285-1354)*, Bulletin of Medieval Canon Law, 15(1985), 61-94. Uő., *I consilia dei giuristi medievali*, Siena, 1982.

⁷⁹ SAVIGNY, i. m., 470.

kaptak.⁸⁰

A szakvélemények révén a legisztika, a római jog tudománya, közvetlen hatást gyakorolhatott a joggyakorlatra és ezáltal a *ius commune* tartós érvényesülését biztosította,⁸¹ ismeretük nélkül nem is lehet igazából felmérni Baldus igazi jelentőségét az európai *ius commune* fejlődésében.

Baldus hozzávetőleg 2800 *consilium*⁸² révén a római jog valamennyi részével foglalkozott, s a tisztán magán- és gazdasági jogi kérdések mellett politikai kérdésekben is véleményt nyilvánított, mint például a nagy nyugati egyházszakadás (1305/9-1376) kapcsán, midőn 1378-ban és 1380-ban VI. Orbán⁸³ pápa mellé állt megválasztásának érvényességét támogató szakvéleményével (*De schismate*).⁸⁴

*Consilium*aival sok esetben új területekre lépett, új jelenségeket és kérdéseket vizsgált. Bizonyos értelemben a váltójog, a kereskedelmi társaságok joga és a jogtudomány története Baldusban láthatják alapítójukat.

Mivel a kor jogéletében – és így a jogtudományban is – az észak-itáliai kereskedővárosok kereskedelmi és kollíziós jogi problémái nagy szerepet játszottak, Bartolushoz hasonlóan Baldus is foglalkozott a „nemzetközi magánjog” alapjaival. Számos *consilium*ában előkerülnek ide kapcsolható kérdések.⁸⁵

Baldus két véleményében (1381 és 1395) a váltójoggal foglalkozott és ezzel teljesen új jogterületet fedezett fel. A kánonjog kamattilalmát több, mint 70 szakértői véleményben elemezte. Ezekben alapvetően elfogadta a tilalmat, de munkáiban nem kárhoztatja a kamattilalom megkerülésére tett kísérleteket, mivel azok a kereskedelmi forgalom gyakorlati igényeinek igencsak megfeleltek.

{50}

A büntető és büntető eljárásjog területén is számos szakvélemény tanúskodik Baldus szakmai hozzáértéséről. Jellegzetességük az enyhítésre való hajlam és a korban szokatlan humanizmus. Csak rendkívül kivételes esetben méltányolta például a kínzás alkalmazását. Többben a „rég-i Itália legnagyobb büntetőjogászának” tartják, aki a szubjektív vétkesség tanának fejlődése

⁸⁰ Vincenzo COLLI, *I libri consiliorum: Note sulla formazione e diffusione delle raccolte di consilia dei giuristi dei secoli XIV-XV* = *Consilia im späten Mittelalter: Zum historischen Aussagewert einer Quellengattung*, hg. I. BAUMGÄRTNER, Sigmaringen, 1995, 225-235.

⁸¹ HORN, *Die legistische ...*, i. m., 337.340.

⁸² WIEMAR, *Baldus ...*, i. m., 58. szerint 2500 *consilium*. PETER, i. m., 285. szerint viszont számuk 2800-ra tehető.

⁸³ WEIMAR, *Baldus ...*, i. m., 58. tévesen V. Orbánt ír.

⁸⁴ SCALVANTI, i. m., 320. PENNINGTON, *Baldus...*, i. m., 38.

⁸⁵ G. BONOLIS, *Questioni di diritto internazionale in alcuni consigli inediti di Baldo degli Ubaldi*, Pisa, 1908. Eduard Maurits MEIJERS, *Tractatus duo de vi et potestate statutorum: I: Baldi repetitio super lege 'Cunctos populos'*, Harlem. 1939.

szempontjából nagyon fontos munkákat készített és emellett döntő szerepet játszott a szubjektív tényállásalemelek elkülönítésében is.⁸⁶

Jóval több *consilium*ot készített, mint például Bartolus. Munkásságának legfontosabb részét teszik ki ezek a szakvélemények. Egyes számítások szerint életének utolsó húsz évében átlag négy és fél naponta készített el egy jogi szakvéleményt.⁸⁷ *Consilium*ai számos kéziratban maradtak fenn. Az azokat tartalmazó kódexek legfontosabbjai a Bibliotheca Vaticana Barberini-gyűjteményében,⁸⁸ a chicagói egyetem könyvtárában, az ún. Regenstein könyvtárban⁸⁹ található. Kisebb jelentőségű kéziratokat szinte Európa minden jelentősebb könyvtárában találhatunk.⁹⁰ Számbavételükre az utóbbi évtizedekben jelentős erőfeszítések történtek.⁹¹

Baldus szakvéleményei után természetesen – mint azt a kéziratok nagy száma mutatja – rendkívül nagy volt a kereslet.⁹² Így a könyvnyomtatás megjelenésével hamarosan felmerült a *consilium*ok gyűjteménye kiadásának ötlete. A 15. század nyolcvanas-kilencvenes éveinek fordulóján egyszerre három könyvkiadó is üzletet látott a *consilium*ok kiadásában: Bresciában, Velencében és (az előző kettőtől jelentős mértékben eltérve és 500 új *consilium*ot kínálva) Milánóban jelentek meg a Baldus korából származó kéziratokra támaszkodó ősnymtatványok.⁹³ A nyomtatott {51}kiadások öt könyvre vannak osztva, valószínűleg még Baldus saját koncepciójára visszavezethetően,⁹⁴ bár ennek bizonyítása ma már nem lehetséges. Az *incunabulák* (az 1500 előtti ősnymtatványok) eltérő számú *consilium*ot tartalmaznak, de teljes számuk

⁸⁶ Hermann Ulrich KANTOROWICZ, *Baldus of Ubaldi and the Subjective Theory of Guilt* = H. U. K., *Rechtshistorische Schriften*, hg. H. COING, G. IMMEL, Karlsruhe, 1970, 299-309.

⁸⁷ Giancarlo VALLONE, *La raccolta Barberini dei »Consilia« originali di Baldo*, Rivista di storia del diritto italiano, 62(1989) 137-180.

⁸⁸ VALLONE, *uo.* Vincenzo COLLI, *Collezioni d'autore di Baldo degli Ubaldi nel MS Biblioteca Apostolica Vaticana, Barb. lat. 1398*, Ius Commune 25(1998), 323-346.

⁸⁹ Thomas IZBICKI, Julius KIRSHNER, *Consilia of Baldus of Perugia in the Regenstein library of the University of Chicago*, Bulletin of Medieval Canon Law, 15(1985), 95-115.

⁹⁰ Vö. Gero DOLEZALEK, *Verzeichnis der Handschriften zum römischen Recht bis 1600*, Frankfurt am Main, 1972. I-III.

⁹¹ Ezek közül a legkiterjedtebb Vincenzo Collinak, a Max-Planck-Institut für Europäische Rechtsgeschichte munkatársának munkája, ami Baldus munkái teljes repertóriumának összeállítását célozza. Vö. Vincenzo COLLI, *Incipitario computerizzato dei Consilia di Baldo degli Ubaldi*, Frankfurt am Main, Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte, 1990 [Komputer-adatbázis].

⁹² Vö. Vincenzo COLLI, *Consilia dei giuristi medievali e produzione libraria* = Legal Consulting in the Civil Law Tradition, hg. M. ASCHERI, I. BAUMGÄRTNER, J. KIRSHNER, Berkeley, 1999 (Studies in comparative legal history. A Robbins Collection Publication), 173-225.

⁹³ PENNINGTON, *Baldus ..., i. m.*, 56-57.

⁹⁴ SAVIGNY, *i. m.*, 244.

2518. A 16. századi kiadások a legteljesebb milánói kiadást követték.⁹⁵ 1602-ben Velencében jelent meg egy újabb összeállítás: Baldus szakvéleményeinek „hat könyve”.⁹⁶ Az ebben megjelenő újabb véleményeknek csak töredéke származik azonban Baldustól (a 129-ből valószínűleg csak 29).⁹⁷

A kommentátorok korszakának más képviselőivel szemben Baldus kitűnt történeti és filozófiai érdeklődésével is. Elveszett írásában „*De commemoratione famosissimorum doctorum in utroque iure*” a jogi iskolák történetével foglalkozott és ezzel az elsők közé tartozott, akik a jog történetiségét tudatosították, és tudományosan feldolgozták.⁹⁸

Munkásságában nagy szerepet kapott a filozófia. Írásaiban gondolatokat találunk Arisztotelész, Cicero, Seneca, Albertus Magnus, Aquinói Tamás és mások műveiből.⁹⁹ A megelőző és kortárs jogi írókhoz viszonyítva sokkal gyakrabban és intenzívebben használta Arisztotelész műveit s élt a befejezett Arisztotelész recepció által kínált lehetőséggel, hogy egyre nagyobb mértékben tudományos tekintélyként aknázza ki az ókori filozófust a jogtudomány számára, és ezzel jogi autoritássá emelje.¹⁰⁰

Nagyon gyakran döntött el jogi kérdéseket filozófiai megfontolások alapján, ahelyett, hogy a törvényszövegre hivatkozott volna. Filozófiai jártasságát egyértelműen nem a jogi irodalomból merítette, hiszen Arisztotelész idézetei mindig pontosak, szemben logikai ismereteivel, melyek bizonyíthatóan másodkézből – megelőző jogászok írásaiból – kerültek átvételre. Baldus – a filozófiai művek folyamatos tanulmányozása révén – szinte újra felfedezte Arisztotelészt a jogtudomány számára, s így nem véletlenül nevezi őt az utókor „a filozófia fejedelmének a középkor jogásza között”.¹⁰¹ Nagy hatással volt rá Arisztotelész méltányosság-tana, melynek révén jelentős haladást ért el az „*aequitas*-gondolat” elméleti hasznosítása terén.¹⁰² {52} Arisztotelész etikai művei és Politikája¹⁰³ kimutathatóan nagy szerepet kaptak Baldus

⁹⁵ Elmondható, hogy a nyomtatott gyűjteményben megjelent nem minden vélemény származik egyértelműen Baldustól, ami érthető is, hiszen az egyes szerzők szakvéleményeinek gyűjteménye sok esetben, csak hosszú idővel a szerző halála után került a gyakorlat számára összegyűjtésre. *Consilium* ainak nyomtatott kiadásait a teljesség igénye nélkül veszi számba KISCH, *i. m.*, 42.

⁹⁶ *Volumen sextum consiliorum sive responsorum*. Venetiae, 1602.

⁹⁷ VALLONE, *i. m.*, 102.

⁹⁸ KRAUB, *Baldus...*, *i. m.*, 41.

⁹⁹ Norbert HORN, *Philosophie in der Jurisprudenz der Kommentatoren: Baldus philosophus*, *Ius commune*, 1(1967) 104-149.

¹⁰⁰ *Uo.*, 146-147.

¹⁰¹ *Uo.*, 132-134.

¹⁰² Vö. Norbert HORN, *Aequitas in den Lehren des Baldus*, Köln-Graz, 1968.

¹⁰³ Joseph CANNING, *The political thought of Baldus de Ubaldis*, Cambridge, 1988.

gondolkodásában és ez irányú ismeretei új, a gyakorlatban is alkalmazható dogmatikai megoldások kialakításához vezethettek.

Munkamódszere inkább gyakorlati irányultságú és kevésbé rendszerező volt, előtérben mindig a megoldandó probléma állt. A problémák alapos és átfogó kidolgozásával azonban nagy szolgálatokat tett mind a világi, mind a kánonjog továbbfejlesztésének.

Baldust az utókor jogászai és jogtörténészei gyakran kritizálták is. Szemére vették hibás idézeteit, történelmietlen munkamódszerét, spekulatív hajlamát és rossz latinságát. Továbbá rováására írták azt is, hogy hajlott a témától való elkalandozásra és a döntő momentumokban nagyon szűkszavúan fogalmazott. Ezek a szemrehányások a későbbiekben valamennyi kommentátorral szemben felszínre kerültek, de megmagyarázzák azt a tényt is, hogy Baldus soha sem érte el tanára Bartolus hírnevét. Ennek másik okát adhatják azok az ellentmondások, amelyek a gyakorlati követelményeknek eleget tevő szakvéleményei és elméleti munkáiban megfogalmazott nézetei között kimutathatók.¹⁰⁴

Egyébként Baldus munkáinak első nyomtatott kiadásai – csakúgy, mint Bartoluséi – a 15. század hetvenes éveiben jelentek meg először. Baldus 1500 előtt nyomtatott művei 170 címet ölelnek fel, ami a teljes korabeli itáliai könyvtermelés 5 %-át, valamint az Itáliában előállított jogi *incunabulák* 10 %-át tette ki. Az szakvélemény-gyűjtemények első három változatának 2518 *consiliuma* az összes 1500 előtt kinyomtatott jogi szakvélemény több, mint egy negyedét tette ki.¹⁰⁵ Ez is mutatja műveinek hihetetlen keresettségét. És ez nem csak Itáliára, hanem egész Európára jellemző és a 16. században még csak fokozódott. Természetesen időről időre olyan munkák is megjelentek akár kéziratban, akár nyomtatásban a neve alatt, melyek esetében Baldus szerzősége igencsak kétséges.

Baldus személyes és tudománytörténeti sorsa, hogy sem életében, sem azután nem kerülhette el az összehasonlítást tanárával, a pusztán 43 éves korában meghalt Bartolussal, a legnagyobb tekintett kommentátorral. Bartolus valamennyi követőjén túltett kimeríthetetlen munkabíráásával és a későbbi korokra gyakorolt hatásával. Baldust – akinek hatását kevésbé átfogónak tekintik – többen azonban eredetibb gondolkodásúnak és élesebb eszűnek tartják.¹⁰⁶ Az oktatásban és gyakorlati jogéletben szerzett több tapasztalata és

¹⁰⁴ KRAUB, *Baldus...*, i. m., 42.

¹⁰⁵ Vincenzo COLLI, *Incunabula operum Baldi de Ubaldis*, Ius Commune 26(1999), 241-297. Az *incunabulák* teljes jegyzékével.

¹⁰⁶ WIEACKER, i. m., 84.

érettsége révén Baldus sok esetben meghaladta Bartolus eredményeit, akinek tanaihoz egyébként kezdetben ragaszkodott. Egyes részkérdésekben nem csak kiegészítette, továbbvitte vagy sikeresen cáfolta Bartolus tanait, hanem nagyon sok új gondolatot is megfogalmazott. Baldus egyéni véleményei az utókor oktatásában és szakértői tevékenységében jelentősebb hatást {53} gyakoroltak, mint Bartoluséi, annak ellenére, hogy a bírák továbbra is először Bartolus műveiben kerestek megoldást problémáikra. De míg Bartolus *consilium*ait nagyon ritkán említik a következő nemzedékek, addig Baldus szakvéleményei mind az oktatásban, mind a gyakorlati jogászok között mindennapos iránymutatásul szolgáltak.¹⁰⁷ Baldus jelentősége leginkább abban van, hogy egészében uralta, ismerte a teljes hatályos jogot: a római jogot és kánonjogot, a *statutum*ok jogát és a közös jogot (*ius commune*). Ezen tudása és nagy gyakorlati tapasztalata lehetővé tette Baldus számára, hogy önállóan és eredetien továbbfejlessze Bartolus és a többi kommentátor tanait, úgy mint ahogy az ő művét tovább fejlesztették a 15. században tanítványa Paulus de Castro és mások.

Baldus a jogtudományban rendkívül nagy tekintélynek örvendett és örvend. Jogi nézetei nagy súllyal estek latba a joggyakorlatban és a jogtudományban („*sententia tamen Baldi sequenda est propter ejus auctoritatem*”).¹⁰⁸ 1449-től Hispániában Bartolus és tanai – a törvény hallgatása esetén – kötelező erővel bírtak.¹⁰⁹ A Német Birodalomban a 16. században elfogadott álláspont volt, hogy Bartolus és Baldus tanai „*non minus ius faciunt quam principum constitutiones*”.¹¹⁰

Bartolus mellett tehát Baldus volt a legjelentősebb képviselője a kommentátorok irányzatának, bár az utókor szerint mégsem helyezhető egy szintre tanárával.¹¹¹ Kettőjüket együtt többször jelölik *lumina et lucernae iuris* valamint *magistri veritatis* elnevezéssel.¹¹² Bartolus, Baldus és a többi kommentátor a legnagyobb szolgálatot azzal tették, hogy tevékenységük révén létrejött egy szintézis a longobárd jog, az észak-itáliai városok *statutum*ai, a kánonjog és a római jog anyaga között. Részben jogteremtőnek is tekinthető,¹¹³ a különböző jogforrásokat figyelembe vevő munkájuk révén válhatott a római

¹⁰⁷ ENGELMANN, *i. m.*, 236-237.

¹⁰⁸ „Baldus véleményét követni kell tekintélye miatt” - írta Fulgosius (+1427) a 15. században. Idézi ENGELMANN, *i. m.*, 237.

¹⁰⁹ KRAUB, *Baldus...*, *i. m.*, 42.

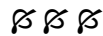
¹¹⁰ „Nem kevésbé tekintendőek jognak, mint a császári rendeletek”. Idézi KOSCHAKER, *i. m.*, 105

¹¹¹ SAVIGNY, *i. m.*, 230.

¹¹² WIEACKER, *i. m.*, 88.

¹¹³ WESENER és WESENER, szerint „Bartolus und Baldus übtin in Wahrheit eine kryptolegislatorische Tätigkeit aus”, vagyis a két jogtudós tulajdonképpen burkolt törvényhozói tevékenységet folytatott. Vö. *i. m.*, 35.

jog a joggyakorlat alapjává. A római jog „kincseit” ezzel koruk jogának részévé tették, a magánjog terén Itália jogegysége felé léptek el és lehetővé tették, hogy az általuk feldolgozott jog egy „*ius commune* -vá” váljon, melynek hatása aztán messze Itália határain túl is döntő szerepet kapott.¹¹⁴

{54}

Modern munkák Baldusról, munkásságáról

Életrajzok és összefoglaló értékelések

Maria Ada BENEDETTO, *Baldo degli Ubaldi* = Novissimo Digesto Italiano, Torino, 1957, II, 204-207.

Annalisa BELLONI, *Diffusione delle opere di Baldo a Padova a metà quattrocento* , *Ius commune* (27)2000, 375- 406.

Enrico BESTA, *Baldo degli Ubaldi* , Bollettino della Regia Deputazione di storia patria per l'Umbria, 46(1949), 140-153.

Enrico BESTA, *Baldo e la storia letteraria del diritto* , Perugia, 1900.

George CHEVRIER, *Baldi de Ubaldi* = Dictionnaire de droit canonique, ed. Raoul NAZ, Paris, 1937, II, 39-51.

Vincenzo COLLI, *Incunabula operum Baldi de Ubaldis* , *Ius Commune* 26(1999), 241-297.

Torquato CUTURI, *Baldo degli Ubaldi in Firenze* = L'Opera di Baldo, per cura dell'Università di Perugia nel V centenario dalla morte del grande giureconsulto, ed. Oscar SCALVANTI, Perugia, 1901 (Annali dell'Università di Perugia Facoltà di Giurisprudenza 10-11), 365-395.

Giuseppe ERMINI, *Storia dell'Università di Perugia* , Firenze, 1971⁸, 146-149.

Giuseppe ERMINI, *Baldo degli Ubaldi* =Enciclopedia cattolica, 1949, II, 738.

James GORDLEY, *The Achievement of Baldus de Ubaldis (132?-1400)* , *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, (2000), 820-836.

Paolo GROSSI, *L'ordine giuridico medievale* , Roma-Bari, 1995, 147.

A. KRAUB, *Baldus de Ubaldis* = Deutsche und Europäische Juristen aus neun Jahrhunderten. Eine biographische Einführung in die Geschichte der Rechtswissenschaft, hg. Gerd KLEINHEYER, Jan SCHRÖDER, Heidelberg, C.F. Müller, 1996⁴, 40-43.

L'Opera di Baldo, per cura dell'Università di Perugia nel V centenario dalla morte del grande giureconsulto ,

¹¹⁴ Paul KOSCHAKER, *i. m.*, 93. KRAUB, *Baldus...*, *i. m.*, 42.

ed. Oscar SCALVANTI, Perugia, 1901 (Annali dell'Università di Perugia Facoltà di Giurisprudenza 10-11).

Patrick LALLY, *New light on the birth and death of Baldus de Ubaldis* = The two laws. Studies in medieval legal history dedicated to Stephan Kuttner, ed. L. MAYALI, Stephanie A.J. TIBBETTS, Washington, 1990, 209-220.

Paolo NARDI, *Contributo alla biografia di Federico Petrucci con notizie inedite su Cino da Pistoia e Tancredi da Corneto* = Scritti di storia del diritto offerti dagli allievi a Domenico Maffei, ed. Mario ASCHERI, Padova, 1991 (Medioevo e umanesimo 78), 153-180.

Maria Grazia NICO OTTAVIANI, *Su Baldo e Baldeschi: Scalvanti rivisitato*, Ius commune (27)2000, 27-68.

Kenneth PENNINGTON, *Baldus de Ubaldis*, Rivista internazionale di diritto comune, 8(1997), 35-61. [<http://www.maxwell.syr.edu/ MAXPAGES/ faculty/penningk/BALDBIO.html>]

Hans PETER, *Baldus de Ubaldis* = Handwörterbuch der deutschen Rechtsgeschichte, hg. A. ERLER, E. KAUFMANN, Berlin, 1971, I, 285-286.

V. N. RIZZO, *Baldo degli Ubaldi*, Annuario di diritto internazionale, (1966), 359-370.

Friedrich Karl VON SAVIGNY, *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter*, Heidelberg, 1850, VI, 208-248.

Oscar SCALVANTI, *Notizie e documenti sulla vita di Baldo, Angelo e Pietro degli Ubaldi* = L'Opera di Baldo, per cura dell'Università di Perugia nel V centenario dalla morte del grande giureconsulto, ed. Oscar SCALVANTI, Perugia, 1901 (Annali dell'Università di Perugia Facoltà di Giurisprudenza 10-11), 181-359.

{55}

Icilio TARDUCCI, *Il tempo di Baldo e lo spirito della sua scuola* = L'Opera di Baldo, per cura dell'Università di Perugia nel V centenario dalla morte del grande giureconsulto, ed. Oscar SCALVANTI, Perugia, 1901 (Annali dell'Università di Perugia Facoltà di Giurisprudenza 10-11), 409-466.

Giancarlo VALLONE, *Nascita e morte di Baldo degli Ubaldi e la raccolta originale dei suoi „Consilia”* = Studi in memoria di Giovanni Cassandro, 3, cura di Francesca Grispo, Roma, 1991, 1082-1088.

J. A. WAHL, *Immortality and inalienability: Baldus de Ubaldis*, Mediaeval Studies, 32(1970), 308-328;

Rudolf WEIGAND, *Baldo degli Obaldi* = Lexikon für Theologie und Kirche, Freiburg/Breisgau, 1993³, I, 1366.

Peter WEIMAR, *Baldus de Ubaldis* = Juristen: Ein biographisches Lexikon: Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert, hg. M. STOLLEIS, München, C.H. Beck, 1995, 58-59.

Közjoggal foglalkozó munkái

Vincenzo COLLI, *L'esemplare di dedica e la tradizione del testo della „Lectura super usibus feudorum” di Baldo degli Ubaldi*, *Ius Commune* 27(2000), 69-117.

Cristina DANUSSO, *Ricerche sulla „Lectura feudorum” di Baldo degli Ubaldi*, Milano, 1991. (Pubblicazioni dell'Istituto di Storia del Diritto Italiano 16)

Gero DOLEZALEK, *I commentari di Odofredo e Baldo alla Pace di Costanza (1183)* = Atti del Convegno internazionale tenuto a Milano e Piacenza, 27-30 aprile 1983, Bologna, 1985, 59-75.

Max GUTZWILLER, *Aus den Anfängen des zwischenstaatlichen Erbrechts: Ein Gutachten des Petrus Baldus de Ubaldis im Jahre 1375* = Zum schweizerischen Erbrecht, Festschrift zum 70 Geburtstag von Prof. Dr. Peter Tuor, Zürich, 1946, 145-178.

Hermann Ulrich KANTOROWICZ, *Baldus of Ubaldi and the Subjective Theory of Guilt* = H. U. K., Rechtshistorische Schriften, hg. H. COING, G. IMMEL, Karlsruhe, 1970, 299-309.

Hans KIEFNER, *Ubi non est intellectus ibi non est sententia: Baldus' Kommentierung der Lex indices (C.7,45,12): Über die Gerichtssprache*, *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis*, 60(1992), 261-287.

Walter ULLMANN, *Baldus' conception of law*, *Law Quarterly Review*, 58(1942), 386-399.

Vittorio VALENTINI, *Il tractatus de tabellionibus di Baldo degli Ubaldi, già attribuito a Bartolo da Sassoferrato nonché a Gozzadino de' Gozzadini*, *Studi urbinati*, (1965-66), 1-167.

A magánjogi munkásság értékelése

Helmuth COING, *Simulatio und Fraus in der Lehre des Bartolus und Baldus*, Festschrift für Paul Koschaker, Weimar, 1938, III, 402-419.

Vincenzo COLLI, *Un testimone della „Lectura Digesti veteris” di Baldo degli Ubaldi datato 1387*, *Ius Commune* 27(2000), 407-422.

Vincenzo COLLI, *L'idiografo della Lectura super primo, secundo et tertio libro Codicis di Baldo degli Ubaldi*, *Ius Commune* 26(1999), 91-122.

Robert FEENSTRA, *Editions lyonnaises des lectures de droit civil de Balde par Jean de Gradibus, avec un aperçu des autres éditions du XVe siècle*, *Ius commune* (27)2000, 345-373.

Manuel Jesús GARCÍA GARRIDO, *Contributo di Baldo alla teoria della „possessio civilissima”* = Studi in onore di G. Grosso, Torino, 1968, II, 241-248.

Thomas IZBICKI, Jacques Anthony PLUSS, *Two fourteenth-century opinions on dowries, paraphernalia and non-dotal goods*, *Bulletin of Medieval Canon Law*, 9(1979), 65-77.

Eduard Maurits MEIJERS, *Balde et le droit international privé* = E. M. M., Études d'histoire du droit, ed. Robert FEENSTRA, H.F.W.D. FISCHER, IV, Leiden, 1966, 132-141.

{56}

Vito PIERGIOVANNI, *Un trattatello sui mercanti di Baldo degli Ubaldi* = Scritti di storia del diritto

offerti dagli allievi a Domenico Maffei, ed. Mario ASCHERI, Padova, 1991, 235-254.

Diego QUAGLIONI, »*Inter Iudeos et Christianos commertia sunt permissa*«, »*Questione ebraica*« e usura in *Baldo degli Ubaldi c.1327-1400: Aspetti e problemi della presenza ebraica nell'Italia centro-settentrionale secoli XIV-XV*, Quaderni dell'Istituto di scienze storiche dell'Università di Roma 2, (1983), 273-305.

Giulio VISMARA, *I patti successori nella dottrina di Baldo* = Studi in onore di Biondo Biondi, Milano, 1965, III, 39-123.

Kánonjogi munkásságáról

Arturo BERNAL PALACIOS, *Repertorios del comentario de Inocencio IV a las Decretales de Gregorio IX*, Escritos del vedat, 17(1987), 159-160.

Vincenzo COLLI, *Baldus de Ubaldis (1327-1400) as canonist*, Proceedings San Diego, Città del Vaticano, 1992. (Monumenta iuris canonici, serie C, 9).

Pio FEDELE, *Ricordo di Baldo degli Ubaldi : Rileggendo il suo commento al Cap. I. Lib. XV „De pactis” delle decretali di Gregorio IX*, = Il diritto romano canonico quale diritto proprio delle comunità cristiane dell'Oriente Mediterraneo, IX Colloquio Internazionale Romanistico Canonistico, Città del Vaticano, 1994, 193-217.

Salvatore FODALE, *Baldo degli Ubaldi difensore di Urbano VI e signore di Biscina*, Quaderni medievali, 17(1984), 73-85.

Thomas IZBICKI, *Notes on late medieval jurists: II. Baldus on the Sext*, Bulletin of Medieval Canon Law, 4(1974), 53-54.

Stephan KUTTNER, *The Apostillae of Johannes Andreae on the Clementines* = Études d'histoire du droit canonique dédiées à Gabriel Le Bras, Paris, 1965, I, 195-201.

Patrick J. LALLY, *Baldus de Ubaldis on the Liber Sextus and De regulis iuris: Text and Commentary*, Diss. University of Chicago, 1992.

Domenico MAFFEI, *La biblioteca di Gimignano Inghirami e la »Lectura Clementinarum« di Simone de Borsano*, Proceedings Strasbourg, Città del Vaticano, 1971 (Monumenta iuris canonici, serie C, 4), 227-228.

Kenneth PENNINGTON, *The Prince and the Law 1200-1600: Sovereignty and Rights in the Western Legal Tradition*, Berkeley, Los Angeles, 1993, 219-220.

Vito PIERGIOVANNI, *La »peregrinatio bona« dei mercanti medievali: a proposito di un commento di Baldo degli Ubaldi a X 1.34*, Zetschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte Kanonistische Abteilung, 74(1988), 348-356.

Jean PORTEMER, *Recherches sur les Differentiae iuris civilis et canonici au temps du droit classique de l'Église*, Paris, 1946, 70-78.

Jacques A. PLUSS, *Baldus de Ubaldis of Perugia on Dowry Law* , Diss. University of Chicago, 1983.

Johann Fr. Ritter v. SCHULTE, *Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts* , Stuttgart, Enke, 1877, II, 275-277.

Walter ULLMANN, *Origins of the Great Schism* , London, 1948, 143-60.

J.A. WAHL, *Baldus de Ubaldis: A Study in Reluctant Conciliarism* , Manuscripta, 18(1974), 21-29.

{57}

Consiliumairól összefoglalóan

Adriana CAMPITELLI, Filippo LIOTTA, *Notizia del Ms. Vat. Lat. 8069* , Annali di storia del diritto, 5/6(1961-62), 387-406.

Osvaldo CAVALLAR, *La „benefundata sapientia” dei periti: feritori, feriti e medici nei commentari e consulti di Baldo degli Ubaldi* , Ius commune (27)2000, 215-281.

Vincenzo COLLI, *Il Cod. 351 della Biblioteca capitolare „Feliniana” di Lucca: Editori quattrocenteschi e Libri consiliorum di Baldo degli Ubaldi (1327-1400)* = Scritti di storia del diritto offerti dagli allievi a Domenico Maffei, ed. Mario ASCHERI, Padova, Antenore, 1991 (Medioevo e umanesimo 78), 235-282.

Vincenzo COLLI, *Collezioni d'autore di Baldo degli Ubaldi nel MS Biblioteca Apostolica Vaticana, Barb. lat. 1398* , Ius Commune 25(1998), 323-346.

Vincenzo COLLI, *I libri consiliorum. Note sulla formazione e diffusione delle raccolte di consilia dei giuristi dei secoli XIV-XV* = Consilia im späten Mittelalter. Zum historischen Aussagewert einer Quellengattung, hg. I. BAUMGÄRTNER, Sigmaringen, Jan Thorbecke, 1995, 225-235.

F. FIUMI, *Alcune ricerche sui manoscritti delle opere di Baldo degli Ubaldi nelle principali biblioteche d'Italia* = L'Opera di Baldo, per cura dell'Università di Perugia nel V centenario dalla morte del grande giureconsulto, ed. Oscar SCALVANTI, Perugia, 1901 (Annali dell'Università di Perugia Facoltà di Giurisprudenza 10-11), 397-406.

I codici del Collegio di Spagna di Bologna , ed. Domenico MAFFEI, Ennio CORTESE, Antonio GRACIA Y GARCIA, Celestino PIANA, Guido ROSSI, Milano, Orbis Academicus, 1992.

Thomas IZBICKI, Julius KIRSHNER, *Consilia of Baldus of Perugia in the Regenstein library of the University of Chicago* , Bulletin of Medieval Canon Law, 15(1985), 95-115.

Julius KIRSHNER, *Baldus de Ubaldis on disinheritance: contexts, controversies, consilia* , Ius commune (27)2000, 119-214.

Hermann LANGE, *Die Consilien des Baldus de Ubaldis* , Steiner, Wiesbaden, 1974 (Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse der Akademie der Wissenschaften und der Literatur 12).

Hermann LANGE, *Die Consilien des Baldus de Ubaldis +1400* , Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz, Akademie der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, 12 (1973), 3-47.

Kenneth PENNINGTON, *The Consilia of Baldus de Ubaldis* , Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, 56(1988), 85-92.

Kenneth PENNINGTON, *Allegaciones, Solutiones, and Dubitationes: Baldus de Ubaldis' Revisions of his Consilia* = Die Kunst der Disputation: Probleme der Rechtsauslegung und Rechtsanwendung im 13. und 14. Jahrhundert, hg. Manlio BELLOMO, München, R. Oldenbourg, 1997 (Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 38), 29-72.

Jolande RUMMER, *A fourteenth-century legal opinion* , Quarterly Journal of the Library of Congress, 25(1968), 179-193.

Giancarlo VALLONE, *La raccolta Barberini dei »Consilia« originali di Baldo* , Rivista di storia del diritto italiano, 62(1989) 137-180.

Egyes consiliumai

Guido BONOLIS, *Due consigli inediti de Baldo degli Ubaldi* , Diritto commerciale, 21(1903), 641-672, 833-866.

Guido BONOLIS, *Su alcuni consigli inediti di Baldo* , Atti del Congresso internazionale di Scienze storiche, 9(1903), 213-215.

{58}

Guido BONOLIS, *Questioni di diritto internazionale in alcuni consigli inediti di Baldo degli Ubaldi: Testo e commento*, Pisa, 1908.

Guido BONOLIS, *La condizione degli oblati secondo un consiglio inedito di Baldo degli Ubaldi* = Studi storici e giuridici dedicati ed offerti a Frederico Ciccaglione, Catania, I, 274-310.

Thomas IZBICKI, *»Ars imitatur naturam«: a consilium of Baldus on naturalization in Florence* , Viator, 5(1974), 289-331.

Julius KIRSHNER, *Mulier alibi nupta* = Consilia im späten Mittelalter. Zum historischen Aussagewert einer Quellengattung, hg. I. BAUMGÄRTNER, Sigmaringen, 1995, 147-175.

Kenneth PENNINGTON, *The Authority of the Prince in a Consilium of Baldus de Ubaldis* = Studia in honorem Eminentissimi Cardinalis Alfonsi M. Stickler, ed. Rosalio Iosepho CARD. CASTILLO LARA, Roma, Libreria Ateneo Salesiano, 1992 (Studia et Textus Historiae Iuris Canonici 7), 483-515.

Vito PIERGIOVANNI, *Diritto e potere a Genova alla fine del Trecento: a proposito di tre 'Consigli' di Baldo degli Ubaldi* = La storia dei Genovesi, Atti di Convegno di studi sui ceti dirigenti nelle istituzioni della Repubblica di Genova, Genova 15-17 aprile 1986, Genova, 1987, 49-62.

Jacques Anthony PLUSS, *Reading Case Law Historically, A Consilium of Baldus de Ubaldis on Widows*

and Dowries, American Journal of Legal History, 30(1986), 241-265.

Jacques Anthony PLUSS, *Baldus de Ubaldis of Perugia on dominium over Dotal property*, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, 52(1984), 399-412.

Jacques Anthony PLUSS, *Baldus de Ubaldis of Perugia on dowry law*, Ann Arbor, Mich., 1997.

Filozófiai műveltségéről

Norbert HORN, *Philosophie in der Jurisprudenz der Kommentatoren: Baldus philosophus*, Ius commune, 1(1967) 104-149.

Norbert HORN, *Aequitas in den Lehen des Baldus*, Köln-Graz, 1968 (Forschungen zur neueren Privatrechtsgeschichte 11).

Maximiliane KRIECHBAUM, *Philosophie und Jurisprudenz bei Baldus de Ubaldis: „Philosophi legum imitati sunt philosophos naturae”*, Ius commune (27)2000, 299-343.

A politikai, államelméleti életmű értékelése

C.H. BEZEMER recenziója *J. Canning, The political thought of Baldus de Ubaldis* c. művéről, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, 59(1991), 162-166.

Joseph CANNING, *The political thought of Baldus de Ubaldis*, Cambridge, 1987 (Cambridge studies in medieval life and thought 4.6).

Joseph CANNING, *The Corporation in the political thought of the Italian jurists of the thirteenth and fourteenth centuries*, History of Political Thought, 1(1980), 9-32.

Joseph CANNING, *A fourteenth-century contribution to the theory of citizenship in the thought of Baldus de Ubaldis = Authority and Power: Studies on Medieval Law and Government Presented to Walter Ullmann on his Seventieth Birthday*, Cambridge, 1980, 197-212.

Joseph CANNING, *Ideas of the state in thirteenth and fourteenth-century Commentators on the Roman law*, Transactions of the Royal Historical Society, 5th series, 33(1983), 1-27.

Joseph CANNING, *Permanence and change in Baldus' political thought*, Ius commune (27)2000, 283-297.

Gaetano CURCIO, *La politica di Baldo*, Rivista internazionale di filosofia del diritto, 17(1937), 113-139.

Thomas IZBICKI, recenziója *J. Canning, The political thought of Baldus de Ubaldis* c. művéről, The Journal of Ecclesiastical History, 40(1989), 418-421.

{59}

Thomas IZBICKI, *Between nature and culture: an opinion of Baldus of Perugia on Venetian citizenship as second nature*, Journal of Medieval and Renaissance Studies, 9(1979), 179-208.

Diego QUAGLIONI, *Un „Tractatus de Tyranno“: il commento di Baldo degli Ubaldi 1327?-1400 alla lex Decernimus, C. De sacrosanctis ecclesiis C.1,2,16* , *Il pensiero politico*, 13(1980), 64-77.

J.A. WAHL, *Baldus de Ubaldis and the foundations of the nation-state* , Manuscripta, 21(1977) 80-96.

J.A. WAHL, *Baldus de Ubaldis' concept of state: A study in fourteenth-century legal theory* , Diss.University of St. Louis, 1968.

Helmut G. WALTHER, *Die Legitimität der Herrschaftsordnung bei Bartolus von Sassoferrato und Baldus de Ubaldis* = *Rechts- und Sozialphilosophie des Mittelalters*, hrsg. Erhard Mock, Frankfurt am Main, 1990, 115-139.

Helmut G. WALTHER, „*Verbis Aristotelis non utar, quia ea iuristae non saperent*“ : *Legistische und aristotelische Herrschaftstheorie bei Bartolus und Baldus* = *Das Publikum politischer Theorie im 14. Jahrhundert* , hrsg. Jürgen Miethke, 1992, 111-127.

Tévesen neki tulajdonított munkákról

Arrigo SOLMI, *Di un'opera attribuita a Baldo* , *Archivio giuridico* 67(1901), 401-434.

Domenico MAFFEI, *Giuristi medievali e falsificazioni editoriali del primo cinquecento* , 1979, 27-34, 71-74.

Domenico MAFFEI, *Giuristi medievali e falsificazioni editoriali del primo cinquecento: Iacopo de Bevisio in Provenza?* Frankfurt, 1979, (*Ius Commune Sonderheft: Texte und Monografien* 10), 26-33, 71-74 és Appendix IV: *Su alcuni nodi della biografia di Baldo degli Ubaldi* .

Domenico MAFFEI, *Bartolomeo da Novara (+1408), autore della 'lectura Institutionum' attribuita a Baldo degli Ubaldi* , *Rivista di Storia del Diritto Italiani*, 63(1990), 5-22.